

УДК 94(477)

Мельничук О.А. Радянська соціальна політика 1920-30-х рр. в сучасній зарубіжній історіографії // Наукові записки НПУ ім. М.П. Драгоманова. Серія: педагогічні та історичні науки. Вип.87.– К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2010. – С.243-249.

Мельничук О.А.
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського

РАДЯНСЬКА СОЦІАЛЬНА ПОЛІТИКА 1920 – 30-Х РР. В СУЧАСНІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

В статті аналізуються праці сучасних зарубіжних істориків, які досліджували проблеми радянської соціальної політики 1920 – 30-х рр.

Ключові слова: зарубіжна історіографія, соціальна історія, соціальна політика, соціальне страхування.

Мельничук О.А. Советская социальная политика 1920 – 30-гг. в современной зарубежной историографии.

В статье анализируются работы современных зарубежных историков, которые исследовали проблемы советской социальной политики 1920 – 30-х гг.

Ключевые слова: зарубежная историография, социальная история, социальная политика, социальное страхование.

Melnychuk O.A. The Soviet social policy 1920 - 30-gg. in modern foreign historiography.

In article are analysed work modern foreign historian, which researched the problems soviet social politicians 1920 - 30-h gg.

Key words: foreign historiography, social history, social policy, social insurance.

Розпад Радянського Союзу та утворення на його теренах нових суверенних держав започаткували новий етап розвитку історичної науки. Розрив із тоталітарним минулим відкрив перед дослідниками нові можливості для вивчення її історії в радянські часи. Відмова від догматичного класового підходу в оцінці подій та явищ, широкий доступ дослідників до заборонених раніше архівних матеріалів і праць зарубіжних істориків зумовили переорієнтацію історичної науки з ідеологічного обслуговування на суто наукове дослідження.

Метою вказаної статті є аналіз наукових праць сучасних зарубіжних авторів, присвячених історії радянської соціальної політики 20 – 30-х рр. ХХ ст.

Початок 90-х рр. ХХ ст. ознаменувався появою перших праць, в яких науковці неупереджено, з нових концептуальних позицій намагалися

розглядати актуальні проблеми радянської історії. Поряд із науковими розвідками, що заповнювали прогалини у сфері політичної історії, поступово з'являються і праці присвячені аналізу соціальних аспектів історичного розвитку. Вагому роль при цьому для концептуального розуміння основ радянської соціальної політики відіграли дослідження зарубіжних радянологів. Серед них у першу чергу слід відзначити праці Н. Меннінга, В. Медісона, В. Джорджа, Н. Давидової [34, 39, 40], в яких визначені основні етапи та принципи радянської соціальної політики, вказані та обґрунтовані її особливості. Дослідники пропонували проводити порівняльний хронологічний аналіз діяльності тих установ чи державних інститутів, які відповідали в радянській історії за визначення соціальних проблем, акцентуючи увагу на шляхах їх вирішення. Концентруючи свою увагу на культурі і комплексному розумінні цивілізації, С. Коткін продемонстрував нові погляди та відкриття в житті радянських людей різних соціальних верств [38]. Дослідниця радянської історії Ш. Фітцпатрік у своїй праці [29, 33] створила історико-антропологічну картину повсякденного життя радянських людей, для яких СРСР був, за її метафоричним виразом, «чимось середнім між школою, казармою і благодійною столовою». Залучення перспектив культури повсякденності, на думку американських дослідників Ч. Кіяра та Е. Неймана [36], дозволило відкрити в дослідженнях нові важливі ракурси. Зважаючи на те, що соціальна політика в зазначений період розвивалася в повній відповідності з ідеологічними формулами, поширеними в багатьох індустріальних державах у добу модернізації, автори запропонували не акцентувати увагу на її позитивних чи негативних рисах, а виявити форми, що сприймалися повсякденним життям і звичайними людьми як суб'єктами модернізму. Становище радянської жінки в суспільному житті 1917-1936 рр. показано в праці В. Голдмена [35]. Методи стимулювання праці в радянській промисловості 1918-1930-х рр. досліджував Д. Коенкер [37]. У 2005 р. в Росії вийшла із друку книга А.А. Некрасова, в якій в загальному охарактеризована англо-американська історіографія періоду НЕПу [23].

Використовуючи попередні та сучасні надбання представників зарубіжної історіографії, окремі з яких були опубліковані і в перекладі, російські вчені взяли на озброєння теорію модернізації, яка сформувалася на Заході ще в 70-х рр., а також концепцію представників тоталітарної школи. Якщо теорія тоталітаризму реалізовувалася при аналізі політичного розвитку радянського суспільства, то висвітлення соціальних відносин здійснювалися, переважно через концепцію повсякденності із застосуванням феноменологічного підходу до аналізу політики та практики соціальної турботи перших етапів радянської історії. Вивчаючи повсякденне життя, дослідники аналізують локальні мікроісторії соціального реформування і соціальної допомоги, суперечливі підходи до визначення соціальних проблем та способів їх вирішення. Період 1920 – 30-х років у дослідженнях даного напрямку, виконаних на перетині історії радянської соціальної політики, соціальної історії та культури повсякденності представлений працями Н.Б. Лебіної [13-15], С.В. Журавльова [8-9], Ю.М. Іванова [10] та збірниками статей, підготовленими у рамках соціальних проектів. Найбільш цінним з позицій аналізу історичних аспектів радянської соціальної політики 1920 – 1930-х рр. є збірник статей за ред. П. Романова та Є. Ярської-Смірної [27], виданий у 2007 р. як результат роботи над проектом «Соціальна політика в контексті трансформацій російського суспільства: ідеології та реалії соціальних реформ», що проводився за підтримкою Фонду Джона Д. і Кетрін Т. Макартурів в 2006-2007 рр. і вмістив серію досліджень і наукових семінарів в Саратові, Самарі, Казані. Ідеї цих досліджень присвячені розвитку ініціативи проекту «Історія соціальної роботи у Східній Європі», що проводився при підтримці Фонду Фольксваген в 2003-2005 рр. У збірник увійшли праці фахівців з історії, а також переклади публікацій зарубіжних дослідників. За змістом статті книги присвячені різним складовим соціальної політики радянської держави з періоду її заснування у 1917 р. до початку Другої світової війни. У центрі уваги авторів збірника – риторика і практика турботи і контролю у сфері праці, побуту й ідеології, що виправдовувала соціальну селекцію і формувала нові ієрархії в соціальному

страхуванні та соціальному забезпеченні.

Історія соціального страхування в сучасній російській історіографії представлена, передусім, бібліографічним покажчиком літератури зі страхової справи 1800-1995 рр., в який увійшли книги та брошури із соціального страхування досліджуваного періоду, підготовленого викладачами Фінансової академії при уряді Російської Федерації В.В. Алєнічевим та Т.Д. Алєнічевою [1]. На сучасному етапі історія соціального страхування в Росії кінця ХІХ – 30-х рр. ХХ ст. досліджується у рамках проекту «Еволюція трудових відносин в російській промисловості: від дореволюційної індустрії до радянської», започаткованого у 2002 р. на кафедрі історичної інформатики історичного факультету МДУ ім. М.В. Ломоносова. Проблема соціального страхування робітників у Росії в рамках проекту представлена у працях С.В. Ашмаріної, Л.М. Іванова, М.М. Латипова, А.В. Морозова. Окремі розвідки вищеназваних авторів стосуються й досліджуваного нами періоду. Так, С. Ашмаріна у своїй статті [2] подає загальну характеристику соціального страхування робітників у період НЕПу. Історичний досвід практичної діяльності органів соціального страхування у 20 – 30-ті роки висвітлений у статтях А. Морозова [19-21]. Окремі фрагменти з історії включають в себе економічні дослідження сучасного стану соціального страхування в Росії.

Проблеми радянської соціальної політики й історії соціального страхування частково висвітлені в дисертаційних дослідженнях науковців Російської Федерації. Так, теоретичні положення радянської соціальної політики та особливості її проведення у різних регіонах відображені в роботах І. В. Жигаліної [6], Л.О. Кузнецової [12], О.В. Лихолєт [16], В.А. Надєждіної [22], І.В. Орлової [24], С.І. Савельєва [26], А.Я. Тарасюка [28], Т.П. Фоміної [30], Р.Х. Чхуна [25]. Повсякденне життя та матеріальне забезпечення окремих верств населення описували М.С. Жульова [7], А.Н. Кондратенко [11], І.Б. Шалугіна [32]. Функціонування соціального страхування початку ХХ ст. досліджували С.В. Ашмаріна [3], Ю.Н. Герасюніна [5], А.В. Морозов [18], І.С. Бєлишев [4]. Окремі аспекти страхування безробіття розкриті в дисертаціях

С.В. Максимова [17] та Ц.Д. Цагадаєва [31].

Таким чином, проведений аналіз засвідчує актуальність проблем радянської соціальної політики в сучасній зарубіжній історіографії. Якщо англо-американські дослідники питання соціальної історії почали активно вивчати ще із 70-х рр. ХХ ст., то для істориків Російської Федерації неупереджене висвітлення соціальних процесів радянських часів стало можливим лише після відходу від тоталітарного минулого. І на сьогодні соціальна проблематика залишається перспективним напрямком подальших досліджень для зарубіжних істориків.

Використана література:

1. Аленичев В.В., Аленичева Т.Д. Библиографический указатель литературы по страховому делу (1800-1995). Л.И. Рейтман. – М.: Юкис, 1995. – 300 с.
2. Ашмарина С.В. Социальное страхование в условиях новой экономической политики 20-х гг. ХХ века // Рабочие в России: исторический опыт и современное положение. Материалы IV научно-практической конференции 3-5 ноября 2003 г. – Москва: Эдиториал, 2004. – С. 200-202.
3. Ашмарина С.В. Социальное страхование рабочих в России в конце XIX – начале ХХ вв. (на материалах горнозаводских предприятий Урала): Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 2002. — 24 с.
4. Бельшев И.С. Страхование фабрично-заводских рабочих и служащих в России: 1912 – февраль 1917 г.: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Ивановский государственный университет. — Иваново, 2004. — 28 с.
5. Герасюнина Ю.Н. Страхование рабочих от несчастных случаев в России в конце XIX – начале ХХ века: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 2006. — 23 с.
6. Жигалина И.В. Социальная политика советского государства в 30-е годы ХХ века.(По материалам Среднего Поволжья: Автореф. дис ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Пензенский государственный университет. — Пенза, 2005. — 21 с.
7. Жулева М.С. История повседневности жителей г. Кургана в 1929—1941 гг.: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Новгородский государственный университет. — Новгород, 2004. — 24 с.
8. Журавлев С.В. «Маленькие люди» и «Большая история». Иностранцы московского электростроительного завода в советском обществе 1920 – 1930-х гг. – М.: РОССПЭН, 2000 – 352 с.
9. Журавлев С.В., Мухин М.Ю. «Крепость социализма»: Повседневность и мотивация труда на советском предприятии, 1928 – 1938 гг. – М.: РОССПЭН, 20004. – 240 с.
- 10.Иванов Ю.М. Положение рабочих России в 20-х – начале 30-х годов // Вопросы истории. – 1998. - №5. – С. 28-42.

11. Кондратенко А.Н. Материальный уровень жизни советских служащих в 1921—1928 гг.: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 1990. — 24 с.
12. Кузнецова Л.О. Социальная политика в отношении рабочих и служащих в годы НЕПа: (По материалам Республики Татарстан): Автореф. дис ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Казанский государственный университет. — Казань, 1996. — 23 с.
13. Лебина Н.Б. Повседневность 1920 – 1930-х годов: «борьба с пережитками прошлого // Советское общество: возникновение, развитие, исторический финал / Под общей ред. Ю.Н. Афанасьева. – М.: РГГУ, 1997. – С. 244-290.
14. Лебина Н.Б. О пользе игры в бисер (Микроистория как метод изучения норм и аномалий советской повседневности 1920 – 1930-х годов // Нормы и ценности повседневной жизни. Становление социалистического образа жизни в России , 1920 – 1930-е гг. Сб. статей. – СПб.: Журнал «Нева», 2000. – 478 с.
15. Лебина Н.Б. Повседневная жизнь советского города: нормы и аномалии 1920 – 1930-е годы. – СПб.: Журнал «Нева», 1999. – 316 с.
16. Лихолет О.В. Социальная политика Советской власти в годы нэпа (на материалах Нижнего Поволжья). Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Астраханский государственный университет. — Астрахань, 2003. — 26 с.
17. Максимов С.В. Безработные в советском обществе середины 20-х гг. (опыт количественного анализа по данным переписи 1926 г.: Автореф. Дис ... канд. ист. наук: 07.00.09 / МГУ им. М.В. Ломоносова. – М., 1991. – 25 с.
18. Морозов А.В. Больничные кассы и страхование рабочих в Казанской губернии 1912-1919 гг.: Автореф. дис ... канд. ист. наук: 07.00.02 / Казанский государственный университет. — Казань, 2000. — 22 с.
19. Морозов А.В. Коллективы безработных: исторический опыт борьбы с безработицей в Татарстане в 1920-1930-е гг. / А.В. Морозов // Сборник научных статей №2 (книга 2). – М.: Изд-во Военного университета. – 2004. – С. 140-154.
20. Морозов А.В. Социальное страхование в России: Исторический опыт 1903-1933 гг. / А.В. Морозов // Социальная политика и социология. – 2006. – №2. – С. 88-102.
21. Морозов А.В. Социальное страхование в СССР в 20-30-е гг. XX века: Достижения и провалы / А.В. Морозов // Церковь, государство и общество в истории России XX века: Материалы V международной конференции, Иваново, 8-9 декабря 2005 г. (к 10-летию духовного образования в Иваново-Вознесенской и Кинешемской епархии. – Иваново, 2005. – С. 180-183.
22. Надеждина В.А. Государственная социальная политика на Южном Урале в годы НЭП: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 2006. – 24 с.
23. Некрасов А.А. Англо-американская историография новой экономической политики в СССР. Учебное пособие. – Ярославль: ЯрГУ, 2005. – 100 с.
24. Орлова И.В. Реализация социальной политики советского государства в годы НЕПа (на материалах Енисейской и Иркутской губерний: Автореф.

- дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Иркутский государственный университет. — Иркутск, 2007. — 27 с.
- 25.Рю Хе Чжун. Социальная политика советского государства: важнейшие этапы становления, особенности и основные направления реализации: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 1996. — 23 с.
 - 26.Савельев С. И. Социальная политика Советского государства в деревне 1917 г. — начало 1930-х гг. (на материалах Нижнего Поволжья): Авториф. дис... докт. ист. наук: 07.00.02 / Саратовский государственный университет. — Саратов, 2005. — 35 с.
 - 27.Советская социальная политика 1920-1930-х годов: идеология и повседневность. Под ред. Павла Романова и Елены Ярской-Смирновой. — М.: ООО «Вариант», ЦСПГИ, 2007. — 432 с.
 28. Тарасюк А.Я. Социальная политика Советского государства и жизнь женщины. 1918—1929 гг. (на материалах Зауралья): Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / Тюменский государственный университет. — Тюмень, 2004. — 24 с.
 - 29.Фицпатрик Ш. Повседневный сталинизм. Социальная политика советской России в 30-е годы: город. — М.: РОССПЭН, 20001. — 336 с.
 - 30.Фомина Т.П. Социальная политика государственных и общественно-политических органов в 20-е годы (на материалах Центрального региона России): Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 1994. — 24 с.
 31. Цагадаев Ц.Д. Политика советского государства в решении проблем безработицы в 20-е годы: Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 1993. — 23 с.
 - 32.Шалугина И.Б. Социальное обеспечение в РСФСР в 20-е годы. Автореф. дис... канд. ист. наук: 07.00.02 / МГУ им. М. Ломоносова. — М., 1990. — 21 с.
 - 33.Fitzpatrick Sh. Everyday stalinism: Ordinary life in extraordinary times. Soviet Russia in the 1930s. — Oxford University Press, 1999. — 288 p.
 - 34.George V., Manning N. Socialism, Social Welfare and the Soviet Union. — London; Boston and Henley: Routledge, 1980. — 349 p.
 - 35.Goldman W.Z. Women, the State and Revolution: Soviet Family Policy and Social Life, 1917-1936. — Cambridge: Cambridge University Press, 1993. — 351 p;
 - 36.Kiaer Ch., Naiman E. Introduction // Everyday Life in Soviet Russia. Taking the Revolution inside / Ed. By Kiaer and E. Naiman. Bloomington and Indianapolis: Indiana University Press, 2006. — P. 1-22.
 - 37.Koenker D.P. Republic of Labor: Russian Printers and Soviet Socialism, 1918-1930. — Ithaca and London: Cornell University Press, 2005. — 343 p.
 - 38.Kotkin St. Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization. — Berkeley: University of California Press, 1995. — 639 p.
 - 39.Madison B.O. Social welfare in Soviet Union. Stanford: Stanford University Press, 1968. — 309 p.
 - 40.Manning N., Davidova N. Russia: revolution or evolution? // International Social

Policy: Welfare Regimes in the Developed World / Pete Alcock und Gary Graig
(Eds.). – London: Macmillan, 2001. – P. 203-220.